

*Salondiplomati og politisk selskabelighed:
Charlotte Schimmelmann i dansk
historieskrivning fra Louis Bobé til New
Diplomatic History*

Kristine Dyrmann, Aarhus Universitet

Abstract: This article traces the historiography of an elite woman and *salonnière* from late eighteenth-century Denmark, Charlotte Schimmelmann (1757–1816), arguing that the publication of her letters at the turn of the twentieth century has impacted contemporary historical writing on her *salon* and elite women’s political agency in Denmark. The article places the case of Charlotte Schimmelmann’s correspondence within the wider context of salon historiography and new diplomatic history, arguing that we must take the international research on not only the eighteenth-century salon, but also aristocratic sociability and new diplomatic history into account in order to understand Charlotte Schimmelmann’s late eighteenth-century sociability. Through examples from a reading of Charlotte Schimmelmann’s and her female circle’s full correspondence, their political and diplomatic involvement is highlighted. Several of these examples have been excluded from the published collection, prompting the second part of the article to investigate how and why the letters presented in the collection were selected for publication. Drawing on material from Louis Bobé’s personal archive, this part of the article uncovers Bobé’s basis for publishing the letters, leading to a discussion of how the publication’s emphasis on literary aspects of elite sociability has contributed to contemporary understandings of their agency.

Recommended citation: Dyrmann, Kristine, ‘Salondiplomati og politisk selskabelighed: Charlotte Schimmelmann i dansk historieskrivning fra Louis Bobé til New Diplomatic History’, *1700-tal: Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, 17 (2020), 99–124. <https://doi.org/10.7557/4.5650>

Copyright: © 2020 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Keywords: salon; salonnière; aristocratic sociability; social politics; diplomacy; gender history; Denmark; historiography.

Introduktion

Den europæiske salonkultur står centralt i fortællingen om 1700-tallet. Med oversættelsen af Jürgen Habermas' *Strukturwandel der Öffentlichkeit* til engelsk i 1989 og udgivelsen af Dena Goodmans værk *The Republic of Letters* i 1996, har oplysningstidens saloner været centrale i de seneste årtiers 1700-talshistorie. Dette understreges af, at to af hovedtalerne på den internationale 1700-talskongres i sommeren 2019 var såvel Dena Goodman som Antoine Lilti, der har skrevet om oplysningstidens franske saloner i *Le Monde des Salons*.¹ Centralt i salonbegrebet står de kvindelige salonværtinder, *salonnières*, og diskussionen om deres handle- rum som kvinder og aktører i en politisk samtale, der ses som en overgang til den offentlige diskussion.

Salonerne findes også i en nordisk sammenhæng. Denne artikel handler om en dansk salon og dens salonværtinde, Charlotte Schimmelmann (1757–1816), og om hvordan udgivelsen af hendes breve i kildesamlingen *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiiekreds* (udgivet 1895–1932) har påvirket senere historikers fremstilling af hende og den selskabelighed, hun stod for i sit hjem i 1700-tallets København. Artiklen argumenterer for, at kildeudgivelsens udvælgelsesprincipper har præget den efterfølgende historieskrivning om salonen og reformkredsens kvinder. Dette vil jeg sandsynliggøre ved at sammenholde kildeudgivelsens ud- drag med det originale, ubeskårne materiale fra arkivet, og herefter vil jeg holde såvel arkivmaterialets fund som kildeudgivelsens uddrag og introduktion til per- sonkredsen op mod efterfølgende historikers fremstilling af salonen.

Den internationale diskussion om 1700-tallets salonkultur fokuserer først og fremmest på de franske saloner i perioden fra midten af 1700-tallet frem til Napo- leonstidens slutning. Dena Goodman placerer sig i sin analyse af oplysningstidens

¹ '15th International Congress on the Enlightenment ... Provisional Programme', offentliggjort 19. maj 2019: <https://www.bsecs.org.uk/wp-content/uploads/2019/05/Programme19May.pdf>. Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere* (Cambridge: Polity Press, 1989), s. 33–39 (oversat efter: *Strukturwandel der Öffentlichkeit* [Darmstadt: Luchterhand, 1962]). Findes også i en dansk udgave: *Borgerlig Offentlighed* [København: Information, 2009]). Dena Goodman, *The Republic of Letters: A Cultural History of the French Enlightenment* (Chicago: Cornell University Press, 1998). Antoine Lilti, *The World of the Salons: Sociability and Worldliness in Eighteenth-Century Paris* (Oxford: Oxford University Press, 2015) (oversat og revideret udgave af *Le Monde des Salons: Sociabilité et Mondanité à Paris au XVIIIe siècle* [Paris: Fayard, 2005]).

franske saloner i forlængelse af Jürgen Habermas' tanker om overgangen til en borgerlig offentlighed i denne periode, idet hun lægger vægt på, at de kvindelige salonværtinder bragte 1750'ernes franske filosoffer og magthavere sammen til selskabeligt samvær og samtale i et rum, *salonen*, som var mindre formelt end hoffet og derfor gav plads til diskussion og meningsdannelse. Kvinderne mistede dog indflydelse, efterhånden som klubber og trykte medier åbnede nye arenaer for debat for deres mandlige samtalepartnere i 1780'erne.² Både Habermas og Goodman ser salonerne som en overgang til en bredere offentlighed, et inkluderende rum for diskussion mellem filosoffer, forfattere og overklassens erhvervsfolk og adelige ministre, der ledte frem mod samfundsforandringerne i sidste halvdel af 1700-tallet, samtidig med at det ekskluderede kvinderne fra den politiske samtale. Hvor Habermas og Goodman ser frem mod revolutionen, anlægger den franske historiker Antoine Lilti i sin analyse fra 2005 et længere perspektiv, idet han ser salonerne som en fortsættelse af elitens selskabelighed på tværs af *ancien régime* og revolution. Netværksopbygning og kulturel dannelse havde gennem århundreder været en forudsætning for at deltage i hoffets diskussioner, argumenterer han, og dermed videreførte salonerne elitens kultur, hvor information om politik, litteratur og videnskab flød sammen – og denne form for selskabelighed sluttede ikke med den franske revolution.³

At salonerne var politiske, er en pointe både hos Habermas, Goodman og Lilti, og salonværtindernes roller som politiske aktører er dermed et forskningsspørgsmål. Med revolutionens rasen, argumenterede Stephen Kale i 2004, transformeredes de franske saloner fra rum for litterær og filosofisk diskussion til en arena for aristokratiets politiske diskussioner.⁴ Salonerne var uformelle rum – i den forstand, at de ikke var reguleret af hoffets etikette – for udveksling af politiske idéer og for skabelsen af politiske netværk. Dette gjaldt også uden for Frankrig, idet aristokratiets medlemmer måtte flygte fra revolutionen og 1790'ernes *Terreur*, og den aristokratiske politiske selskabelighed flyttede med. Kale udfordrer til gengæld idéen om *salonnière*n som styrende for salonens samtaler, idet han i sin analyse af Restaurationens og Julimonarkiets saloner (ca. 1815–1848) lægger vægt på, at salonværtinden forventedes at indsamle information. Salonværtinden blev set som en mere troværdig kilde end samtidens aviser, skriver Kale, men samtidens

² Goodman, *The Republic of Letters* (Ithaca: Cornell University Press, 1996), kapitlet "Masculine Self-Governance and the End of Salon Culture", s. 233–280.

³ Lilti beskriver Goodmans tolkning som "misguided" og understreger: "The peculiarity of eighteenth-century sociability should not be overestimated: salons were a longstanding institution dominated by Parisian elites that outlasted the Revolution." *The World of the Salons*, s. 4–5.

⁴ Stephen Kale, *French Salons: High Society and Political Sociability from the Old Regime to the Revolution of 1848* (Baltimore: John Hopkins University Press, 2004), s. 2–3.

diplomater var også bevidste om, hvilken information de delte i selskabslivet. Det medførte, at salonværtinden for at bevare sin troværdighed måtte være diskret med hensyn til, hvem hun delte informationer med.⁵

Netop delingen af information, forhandling og netværksopbygning er klassiske, diplomatiske opgaver. Både diplomatihistorikeren Glenda Sluga og salonhistorikeren Antoine Lilti påpeger derfor, at også informationsindsamlingen i det tidlige 1800-tals selskabelighed, hos salonværtinderne Dorothea Lieven og Germaine de Staël som Kale fremhæver, eller hos Madame du Deffand og Madame Geoffrin, kan forstås som politisk handling, som *salon diplomacy*.⁶ Denne form for diplomati består i at udføre diplomatens klassiske opgaver i selskabelighedens uformelle rum. Såvel Brian Vick, der har undersøgt salonerne som rum for diplomaters informationsdeling og forhandling under kongressen i Wien, som Antoine Lilti i sin undersøgelse af de parisiske saloner, viser, at salonen, om end den ikke havde samme formelle status som et forhandlingslokale, bragte flere af de samme aktører sammen. Dermed gav salonens rum mulighed for at dele information og opnå føling med andre nationers holdninger, med den fordel, påpeger Vick, at salonens diplomati var mindre formelt og dermed nedtonede den formelle forhandlings alvor og konsekvenser.⁷ Spørgsmålene om salonværtindernes handlerum, og om salonerne var rum for politisk og diplomatisk handling, står centralt i den internationale diskussion om salonen.

Særligt Charlotte Schimmelmans salon er kendt i dansk historieskrivning, og denne placering i historien skyldes først og fremmest udgivelsen af en række uddrag af hendes breve i kildesamlingen *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds*. Louis Bobé, historikeren bag udgivelsen, skriver om udgivelsens fokus i forordet til det første af kildesamlingens ti bind: ”Denne Kreds var et Hjemsted for de forskjelligste Interesser. I Schimmelmans gjæstfri Hjem samledes i en lang Aarrække, Aften efter Aften, i fuldkommen aandelig Frihed alt, hvad Nationen den Gang ejede af fremragende Personligheder i Kunstens, Videnskabens og Litteraturens Verden.”⁸ Som det ses af citatet, lagde Bobé særligt vægt på den litterære og kunstneriske side af salonen. Charlotte Schimmelmans danske salon har for-

⁵ Kale, *French Salons*, s. 136.

⁶ Glenda Sluga, ‘Women, Diplomacy and International Politics, before and after the Congress of Vienna’, i *Women, Diplomacy and International Politics since 1500*, red. af Glenda Sluga og Carolyn James (London: Routledge, 2015), 120–136 (s. 125). [Crossref](#) Antoine Lilti, *The World of the Salons*, s. 212–213.

⁷ Antoine Lilti, *The World of the Salons*, s. 211–220. Brian Vick, *The Congress of Vienna: Power and Politics after Napoleon* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2014), kapitlet ‘Salon Networks’, s. 112–152 (særlig s. 133–34). [Crossref](#)

⁸ Louis Bobé, *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds*, 10 bind (København: Lehmann & Stage, 1895–1931), bd. 1 (1895), s. VII.

trinsvis været behandlet som rum for litterær diskussion, men denne artikel vil, ud fra den internationale forskning i salonen som politisk rum, argumentere for en tættere sammenvævning af historierne om salonkultur og politisk kultur, og for indtænkning af Bobés samtid og kønsopfattelse i benyttelsen af dette redigerede kildemateriale. Jeg vil også inddrage den samtidige historiker Edvard Holm og en samtidig kildeudgivelse, nemlig *En dansk Statsmands Hjem omkring Aar 1800*. Dette bogværk blev i 1902–3 udgivet af en efterkommer af Reventlow-familien, Christian B. Reventlow. Udgivelsen var – ligesom Bobés værk – baseret på originale breve fra en kvinde i reformkredsen (Frederikke Reventlow, 1747–1822), som også her blev beskåret og udgivet i uddrag.⁹

Historieskrivningen om Charlotte Schimmelmans salon, og særligt betydningen af Louis Bobés udgivelse af et udvalg af hendes og søsterens, Sybille Reventlow (1753–1828), breve til veninden og svigerinden Louise Stolberg (1746–1824) i værket *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekrede* kan ses ud fra to sammenhængende vinkler: kønshistorie og ny diplomatihistorie. Den nye diplomatihistories interesse for andre aktører end den klassiske diplomat og andre rum for politisk handling end den formelle, officielle forhandling, vil sammen med kønshistoriens spørgsmål om kvinders handlerum og de forventninger til køn, vi læser kildematerialet med, blive brugt til at se Charlotte Schimmelmans salon i 1780'ernes og 1790'ernes København i et politisk perspektiv.¹⁰ Den repræsentative selskabelighed nævnes i den hidtidige forskning om Charlotte Schimmelmans salon, men hovedvægten er på selskabeligheden som et musikalsk, litterært og dramatisk rum. Denne vinkel tager ikke højde for det fulde indhold af korrespondancen mellem Charlotte Schimmelman og de andre kvinder i ”reformkredsen”. Jeg vil derfor også inddrage Sybille Reventlows og Louise Stolbergs efterladte papirer, for at sætte Charlotte Schimmelmans salon ind i en bredere sammenhæng.

Først præsenteres den nye diplomatihistorie og de senere års forskning i kvinders politiske handlerum i 1700-tallets Europa. Herefter introduceres Charlotte Schimmelman, Sybille Reventlow, Louise Stolberg og ’reformkredsen’, der som rådgivere for kronprins Frederik (6.) overtog magten i Danmark-Norge ved et statskup i 1784. Eksempler på de tre kvinders politiske agens fra en læsning af deres efterladte breve i materialets fulde længde kontekstualiseres med de senere årtiers forskning i kvinders politiske handlerum, saloner og ny diplomatihisto-

⁹ Chr. B. Reventlow, *En dansk Statsmands Hjem omkring Aar 1800*, 2 bind (København: Gyldendal, 1902–03).

¹⁰ My Hellsing og Sophie Holm, ”Tidigmodern utrikespolitik som kulturhistoria?: En presentation av forskningsfältet ”new diplomatic history””, *Historisk Tidskrift för Finland* [100],4 (2015), 439–450.

rie. Herefter diskuteres Louis Bobé, og efterfølgende historikeres omtaler af de kvindelige medlemmer af kredsen – søstrene Charlotte Schimmelmann og Sybille Reventlow samt Sybilles svigerinder Frederikke Reventlow og Louise Stolberg, idet jeg vil argumentere for, at Louis Bobés interesse for den litteraturhistoriske side af kvindernes virksomhed har medvirket til at danne én dominerende fortælling om kvindernes virke med hovedvægt på deres litterære interesser, mens deres deltagelse i det politiske spil kalder på yderligere udforskning. Udforskningen af Bobés arbejde tager udgangspunkt i en gennemgang af hans personarkiv i håndskriftssamlingen på Det Kongelige Bibliotek, København, samt hans publicerede selvbiografi. Undervejs sammenholdes Bobés udgivelse af de *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds* med samtidige historikeres fremstilling af landboreformkredsen og Charlotte Schimmelmanns salon, og herudover med efterfølgende historikeres brug af kildeudgivelsen i fremstillingen af disse emner.

Politisk selskabelighed og salondiplomati

I det sene 1700-tals og tidlige 1800-tals London og Paris var saloner, selskabelighed og diplomati sammenhængende størrelser – for udstationerede diplomaters hustruer var det at holde selskaber ”a test of membership of various tribes: the corps diplomatique, the wider international community of notables, and the host country’s high society”, skriver diplomatihistorikeren Jennifer Mori.¹¹ At indgå i og knytte de rigtige netværk gennem selskabeligheden var så vigtigt, at det ikke var en mulighed at undlade at deltage. Mori ser diplomathustruernes ageren som en forlængelse af 1700-tallets aristokratiske selskabelighed, idet hun henviser til den britiske historiker Elaine Chalus’ ”social politics”-begreb, der løst kan oversættes til *politisk selskabelighed*.¹² Politisk selskabelighed – at håndtere mennesker og sociale sammenhænge med et politisk mål for øje – var en både udbredt og nødvendig del af 1700-tallets engelske, politiske liv, idet familieinteresser, personlige netværk, elitens selskabsliv og dens politiske interesser var vævet ind i hinanden, mener Chalus.¹³ Mori sætter den politiske selskabelighed i en international sammenhæng, idet hun skriver, at diplomathustruernes ”style of aristocratic social politics flourished because it was flexible and off-the-record.... A woman could gain considerable authority, respect, and influence – if not direct power – through

¹¹ Jennifer Mori, ‘How Women make Diplomacy. The British Embassy in Paris, 1815–1841’, *Journal of Women’s History*, 27,4 (2015), 137–159 (s. 145). [Crossref](#)

¹² Se Elaine Chalus, ‘Elite Women, Social Politics and the Political World of Eighteenth-Century England’, *The Historical Journal*, 43,3 (2000), 669–697 (s. 669). [Crossref](#)

¹³ Elaine Chalus, *Elite Women in English Political Life, c. 1754–1790* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

the exercise of social politics in the international community.”¹⁴ Velgørenhed overfor og promovning af kunstnere var ligeledes en forventet del af diplomatiets selskabelighed, og den østrigske ambassadør i Paris og senere udenrigsminister, Kaunitz, fremhæves som et eksempel på en populær, mandlig salonvært. Diplomatiets parisiske saloner var politiske.

At en international salonselskabelighed med deltagelse af diplomater og politikere fandtes i det sene 1700-tals og tidlige 1800-tals København, nævnte allerede universitetsprofessoren Edvard Holm i sin bog om den danske landboreformkreds, *Kampen om Landboreformerne i slutningen af det 18. århundrede*, udgivet i 1888. I hovedværket *Danmark-Norges Historie fra den Store Nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720–1814)*, udgivet i perioden 1891–1912, kaldte Holm selskabslivet hos både Charlotte Schimmelmann og hendes tætte veninde og familiemedlem, Louise Stolberg, for en salon – om end han samtidig henviste til en gæst i København, der i 1793 skrev, at man ikke her fandt ”bureaux d’esprit”, en betegnelse som i samtiden blev brugt om de franske saloner. Holm lagde i denne fremstilling vægt på selskabelighedens internationale islæt og Charlotte Schimmelmanns gæster fra diplomatiet: ”hvilken Glans der end var over det Schimmelmannske Hus, hvor stor en Gjæstfrihed der end udfoldedes der, saa gik det her som i de Bernstorffske Selskaber, at man i dem langt mere skulde tro, at man var i Tyskland eller i Frankrig end i Danmark.”¹⁵ På tidspunktet for Edvard Holms udgivelse, var udsagnet om det internationale islæt og indflydelsen fra Tyskland og Frankrig ikke udelukkende positivt ment – som én af Bobés samtidige historikere skrev i *Dansk Biografisk Leksikon* om Johan Ludvig Reventlow, én af mændene i landboreformkredsen: ”Dertil kom, at med hele sin varme Kjærlighed til Danmark var han dog i sin Rod tysk og blev aldrig andet.” Historikeren bag leksikonopslaget her mente, at det tyske var grunden til, at flere af reformforsøgene mislykkedes i første omgang.¹⁶ Holms karakteristik af den Schimmelmannske selskabelighed nævnte både tysk og fransk indflydelse, og hermed fremstillede Holm selskabeligheden og landboreformkredsen som international og kosmopolitisk frem for enten tysk eller dansk. Både termen ”salon” og indflydelsen fra tysk kultur gik igen i Louis Bobés kildeudgivelse nogle år senere.

¹⁴ Mori, ‘How Women make Diplomacy’, s. 153, Jennifer Mori, *The culture of diplomacy: Britain in Europe, c. 1750–1830* (Manchester: Manchester University Press, 2010), s. 74–77. [Cross-ref](#)

¹⁵ Edvard Holm, *Danmark-Norges Historie fra Den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse*, 7 bind i 11 dele (København: Gad, 1891–1912), bind VI, del 2 (1909), s. 372–73.

¹⁶ L. Koch, ‘Reventlow, Johan Ludvig, Greve 1751–1801’, i *Dansk Biografisk Lexikon*, red. af Carl Frederik Bricka, 19 bind (København: Gyldendal, 1887–1905), bd. XIV (Februar 1900), 64–67 (s. 65).

Sammenvævningen af diplomati og internationalt *high society* i en politisk selskabelighed er ikke kun et tidlig-moderne fænomen. Glenda Sluga og Kenneth Weisbroede viser i antologien *Women, Diplomacy and International Politics since 1500*, at selskabelighedens rum og dens værtinde ikke bare op til den franske revolution og under Napoleonskrigene, men helt op i 1900-tallet, var et væsentligt element i diplomatiet – mandlige ambassadører forventedes at være gift med kvindelige partnere, der forstod at repræsentere, opbygge netværk og indsamle information gennem deres deltagelse i elitens selskabsliv.¹⁷ Som nævnt ovenfor bruger Sluga den russiske ambassadørhustru Dorothea Lieven, der under Napoleonskrigene var udstationeret med sin mand i London, som et eksempel på en salonværtinde, der agerede som diplomat. Hvis vi overser ambassadørhustruernes eller ministerfruernes arbejde som politiske partnere og værtinder i selskabslivet, overser vi en væsentlig del af diplomatihistorien og et væsentligt element i diplomatiets måde at fungere på, argumenterer Kenneth Weisbroede i samme antologi, og senest Susanna Erlandsson i en artikel om Margaret van Kleffens, hustru til den hollandske udenrigsminister under 2. verdenskrig.¹⁸ En hustru måtte have den rette kulturelle dannelse, være i stand til at opbygge netværk og om muligt indsamle information og agere som uformel forhandler på vegne af sin mand og den stat, han officielt repræsenterede. I tidlig-moderne sammenhæng har blandt andre Florian Kühnel og Corinna Bastian understreget diplomathustruens position som uformel aktør.¹⁹ Kvinder fra den adelige elite, som var gift med politiske aktører – parlamentsmedlemmer, rigsrådsmedlemmer, diplomater eller ministre - havde mulighed for at handle som politiske partnere, formidlere og agenter i sidste halvdel af 1700-tallet. Som omtalt af Morier er dette slået fast i flere nationale sammenhænge over de seneste årtier.²⁰ Elaine

¹⁷ Kenneth Weisbroede, 'Vangie Bruce's Diplomatic Salon', i *Women, Diplomacy and International Politics*, red. af Sluga og James, 240–253 (s. 249). [Crossref](#)

¹⁸ Susanna Erlandsson, 'Off the record: Margaret van Kleffens and the gendered history of Dutch World War II diplomacy', *International Feminist Journal of Politics*, 21,1 (2019), 29–46. [Crossref](#)

¹⁹ Florian Kühnel, 'Minister-like cleverness, understanding, and influence on affairs' i *Practices of Diplomacy in the Early Modern World, c. 1400–1800*, red. af Tracey A. Sowerby og Jan Hennings, (London: Routledge, 2017), s. 130–146. [Crossref](#) Corinna Bastian, 'Kammerdame und diplomatische Akteurin: Die Princesse des Ursins am Hof Philipps V. von Spanien (1701–1714)', i *Akteure der Aussenbeziehungen: Netzwerke und Interkulturalität im historischen Wandel*, red. af Hillard von Thiesen og Christian Windler (Köln: Böhlau, 2010), s. 261–277. [Crossref](#)

²⁰ Katrin Keller, 'Mit den Mitteln einer Frau: Handlungsspielräume adliger Frauen in Politik und Diplomatie' i *Akteure der Aussenbeziehungen*, red. af Thiesen og Windler, s. 219–245. [Crossref](#) My Helsing, 'Tillit inom hovpolitiken. Exempel från den franska beskickningen i Stockholm 1783–1789' i *Tillit och Diplomati: En diskussionsbok om personliga relationer och diplomatiska processer 1670–1990*, red. af Susanna Erlandsson og Sari Nauman, *Opuscula historica Upsaliensia*, 56 (Uppsala: Uppsala universitet, 2019), s. 81–97.

Chalus har påvist, at engelske parlamentsmedlemmers hustruer kunne agere som formidlere og forhandlere mellem mandlige partiledere,²¹ og i Sverige har Svante Norrhem understreget, hvordan rigsrådsmedlemmers hustruer både kunne være agenter for fremmede magter og agere velgørere – patronesser – og formidlere af stillinger og bønsskrivelser.²² Både Chalus og de nye diplomatihistorikere lægger vægt på agensen i at være rådgiver, fortrolig, eller endda agent og forhandler eller partner. Chalus samler disse handlinger i en trinvis kategorisering, der spænder fra *fortrolig*, over rollerne som *rådgiver* og *agent* til den selvstændigt optrædende *partner*. Hertil kommer rollen som ”social hostess”, værtinde i den politiske selskabelighed.²³ I en skandinavisk sammenhæng har Ann Öhrberg i sin afhandling om *Vittra fruntimmer* argumenteret for, at adelige kvinder også i 1700-tallets Sverige forventedes at repræsentere og deltage i selskabeligheden – og at disse forventninger var medvirkende til at give kvinderne et handlerum som forfattere eller journalister, dog altid indenfor husholdets og netværkets rammer. Hvor Öhrbergs afhandling fokuserer på de adelige kvinders handlerum som forfattere og digtere, har My Hellsing beskæftiget sig med den svenske kong Gustav 3.s svigerinde og senere dronning af Sverige, Hedvig Elisabeth Charlotta, herunder selskabslivets betydning i det sene 1700-tals hofpolitik. Ligesom brevene fra Charlotte Schimmelmann og kvinderne i landboreformkredsen blev udgivet i Danmark i begyndelsen af 1900-tallet, er også Hedvig Elisabeth Charlottas publicerede dagbøger en velkendt kilde i svensk historieskrivning – men, som Hellsing argumenterer i sin afhandling fra 2013, heller ikke her er brevenes forfatterinde hidtil blevet behandlet som historisk aktør i egen ret.²⁴

I de senere år er de ovennævnte nationale undersøgelser af kvinders handlerum i politik og diplomati bragt sammen i flere antologier, som tilsammen peger i retning af, at sammenvævningen af saloner, selskabelighed og politik med den kvindelige værtinde som central aktør var en integreret del af det internationale diplomati og den politiske kultur i Europa omkring år 1800.²⁵ Også i København

²¹ Elaine Chalus, *Elite Women in English Political Life, c. 1754–1790* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

²² Svante Norrhem, *Kvinnor vid Maktens Sida* (Lund: Nordic Academic Press, 2007). Se også Svante Norrhem og Peter Lindström, *Flattering Alliances – Scandinavia, Diplomacy, and the Austrian-French Balance of Power* (Lund: Nordic Academic Press, 2013), s. 177, 208.

²³ Chalus, *Elite Women*, s. 53–74.

²⁴ Ann Öhrberg, *Vittra Fruntimmer: Författerroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare* (Uppsala: Gidlunds Förlag, 2001), s. 276–78. My Hellsing, *Hovpolitik: Hedvig Elisabeth Charlotta som politisk aktör vid det gustavianska hovet*, Örebro Studies in History, 14 (Örebro: Örebro universitet, 2013), s. 19–22.

²⁵ Se eksempelvis den ovenfor nævnte *Women, Diplomacy and International Politics*, red. af Sluga og James, eller James Daybell og Svante Norrhem, *Gender and Political culture in Early Modern Europe, 1400–1800* (London: Routledge, 2017), [Crossref](#) og den tidligere citerede *Tillit og Diplomati*, red. af Erlandsson og Nauman.

fandtes en internationalt orienteret selskabelighed, som det ses af Edvard Holms omtale af Charlotte Schimmelmans salon. Med inspiration fra kønshistorien og den nye diplomatihistorie bliver spørgsmålet dermed, om denne selskabelighed kan beskrives som en del af diplomatiet og det politiske liv. Jeg vil i det følgende afsnit give et par eksempler på kvindernes handlerum ud fra en læsning af det originale kildemateriale fra årene 1784–1797.

*Charlotte Schimmelman, Sybille Reventlow,
Louise Stolberg og reformkredsens politik*

Særligt Charlotte Schimmelman, gift med den danske finansminister og plantageejer, Ernst Schimmelman (1747–1835), er kendt som salonværtinde, og hun begik sig i hoffets inderkreds.²⁶ Charlotte Magdalene Hedevig Schubart var født som datter af en tysk, adelig officer og en kvinde fra en norsk adelslægt. Hun var derfor adelig, men ikke en del af den fornemste del af den danske elite, før hun i 1782 blev gift med Ernst Schimmelman.

”Reformkredsen” støttede i 1784 Danmark-Norges kun 16-årige kronprins Frederik (6.), da han tog magten i statsrådet ved et ublodigt statskup. Kredsen bestod af yngre adelsmænd, som, sammen med den fremtrædende udenrigsminister A.P. Bernstorff, styrede Danmark-Norge som rådgivere for kronprinsen. Foruden Bernstorff talte kredsen brødrene Johan Ludvig Reventlow og Christian Ditlev Reventlow, der særligt er kendt for deres senere reformer af landbruget, og Ernst Schimmelman, der som finansminister og siden gehejmestatsminister styrede rigets finanser – først gennem opgangstiderne under 1790’ernes neutralitetspolitik og florissante handelsperiode, og senere under nedgangen under Napoleonskrigene og frem mod en pengereform i 1813, bedre kendt som ”statsbankerotten”.

Tidsrummet fra statskuppet i 1784 frem til 1797, hvor udenrigsminister A.P. Bernstorff døde, kaldes ”reformperioden” – senere historikere har dog afgrænset perioden forskelligt.²⁷ Kronprins Frederik (6.) var landets uofficielle regent i hele

²⁶ Thomas Lyngby, ‘Salonen som socialt laboratorium’ i *Salon på Sophienholm*, red. af Karen Klitgaard Povlsen (Sophienholm: Sophienholm, 2012).

²⁷ Ole Feldbæk afslutter ”reformperioden” i 1797. *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, red. af Ole Olsen, 2. udg., 17 bind (København: Gyldendal og Politiken, 2002–2005), vol. 9 (2003): Ole Feldbæk, *Den lange Fred: 1700–1800*, s. 267. Som Claus Bjørn forklarer i artiklen ‘Landboreformerne i den danske skoles historielærebøger’, *Årbog for dansk skolehistorie*, [8] (1974), 46–68 (s. 53), dannede Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie på grund af sit store oplag de fleste danskeres grundviden om historie, da serien udkom i 1960’erne. I dag gør noget lignende sig gældende, idet værket i sin nyeste udgave er lagt online på www.lex.dk. Edvard Holm gjorde desuden med udgivelsen af *Danmark-Norges Historie fra Den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse* perioden 1784–1799 til reformstyret

perioden, mens hans far Christian 7. var landets konge frem til 1808. Perioden er opkaldt efter de landbo- og skolereformer, kredsen indførte i 1780'ernes og 1790'ernes Danmark, med indførelsen af den danske folkeskole i 1814 som afslutning på reformerne. Landboreformerne er et kernepunkt i undervisningen i nutidens danske gymnasier og folkeskoler, med stavnsbåndets ophævelse i 1788 som et vigtigt årstal, og skolereformerne har med 200-årsjubilæet for 1814-skoleloven, der er kendt som grundlæggelsen af den danske folkeskole, fået fornyet aktualitet i de senere år.

Johan Ludvig og Sybille Reventlow fremviste reformerne på herregården Brahetrolleborg på Fyn. Reformerne på godset skete ikke gnidningsfrit, og i 1788 klagede en gruppe bønder på Brahetrolleborg til Danske Kancelli over udflytningen af gårde og indførelsen af arvefæste – det vil sige det princip, at en fæstebonde kunne overtage en gård i arv efter sin slægtning, frem for som tidligere at skulle betale en afgift og indgå en ny kontrakt med herremanden for at overtage gården. Fæstebonden opnåede altså en form for selveje, der også gav mulighed for at pantsætte jorden.²⁸ ”Arvefæstesagen”, som Ingrid Markussen kalder klagesagen i en bog om skolereformerne på Brahetrolleborg, som udkom i 2019, har ifølge hende ikke efterladt sig mange spor i kilderne. I løbet af sommeren 1789 gik sagen i sig selv, men Johan Ludvig Reventlow forblev ifølge Markussen påvirket af protesten til sin død i 1801.²⁹ Sybille Reventlows og Charlotte Schimmelmans breve til Louise Stolberg viser imidlertid, at kvinderne i reformkredsen tog sig af sagen, fordi Sybille Reventlow i sommeren 1789 skrev til Charlotte Schimmelmänn om bøndernes klage.

Charlotte Schimmelmänn læste brevet højt for udenrigsministeren, A.P. Bernstorff, og dennes hustru da de kom til morgenmad i det Schimmelmänniske Palæ, og hun bad Louise Stolberg om også at skrive til Bernstorff. Charlotte Schimmelmänn understregede, at hendes mand ikke havde været hjemme under samtalen, og hun lovede, at hun selv ville tale med lederen af Danske Kancelli om sagen.³⁰ I Bobés udgivelse, som også er kilde til klagesagen i Ingrid Markussens omtale af

periode. Senest i Birgit Løgstrups *Bøndens Frisættelse. De danske landboreformer 1750–1810* (København: Gad, 2015), hvor 1784 også sættes som startåret for reformerne, mens afslutningen står mere åben. Birgit Løgstrup har desuden skrevet periodekapitlet om ‘Stavnsbånd og landboreformer 1733–1800’ på www.danmarkshistorien.dk, Aarhus Universitets historieformidlingswebseite.

²⁸ Gerda Bonderup, ‘Fæstevæsen’. Leksikonopslag på www.danmarkshistorien.dk, Aarhus Universitets historieformidlingswebseite.

²⁹ Ingrid Markussen, *”Sagens sande beskaffenhed”: Ludvig Reventlow og skolereformerne på Brahetrolleborg 1783–1801* (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2019), s. 352–362 om arvefæstesagen.

³⁰ Charlotte Schimmelmänn ‘ce 12’ [september 1789].

forløbet, er brevet fra Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg om sagen fraværende.³¹ Klagesagen kalder på yderligere udforskning, men forskellen mellem kildeudgivelsens indtryk af sagen og de originale breves helhed understreger, at udgiverens valg og tilskæring af materialet har konsekvenser for læserens forståelse af en sag som denne.

Charlotte Schimmelmanns breve viser desuden, at hun over Brahetrolleborgs middagsbord diskuterede, hvem medlemmerne af endnu en skolekommission skulle være. Charlotte Schimmelmann skrev om dette til sin mand, der ikke blot var finansminister men også formand for skolekommissionen, og hun diskuterede sammensætningen af skolekommissionen med amtmanden på Fyn, som også var inviteret som gæst til middagen. ”Se, det er at gøre politik på landet!”, afsluttede hun sit brev. Et uddrag af brevet er med i de *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds*, men denne sidste bemærkning, som tydeliggør, at Charlotte Schimmelmann selv opfattede sine handlinger som politiske, er skåret væk.³² Charlotte Schimmelmann bad i samme brev sin mand, finansministeren, om penge til Brahetrolleborgs skoler på vegne af Johan Ludvig Reventlow.³³ Da Brahetrolleborg og Johan Ludvig Reventlows reformprojekt fik økonomiske problemer i 1792–95, satte Charlotte Schimmelmann og Sybille Reventlow sig sammen og gennemgik regnskaberne for godset. Charlotte Schimmelmann skrev til Louise Stolberg – som var storesøster til Johan Ludvig Reventlow – og bad hende ”at De kunne, og Stolberg kunne, prædike for ham”, om at han skulle overholde den plan for Brahetrolleborgs økonomi og afbetaling på lån, som Ernst Schimmelmann havde lagt. Sybille ville holde styr på husholdningen, skrev Charlotte, så Ludvig skulle bare sørge for at betale renterne på sit lån.³⁴ Både udadtil, i præsentationen af skolerne og diskussionen af projektet med amtmanden på Fyn, og indadtil, i håndteringen af godsets økonomi, tog Sybille Reventlow og Charlotte Schimmelmann del i det politiske projekt.

Charlotte Schimmelmann og Sybille Reventlow rejste flere gange på kurophold til den tyske kurby Bad Pyrmont.³⁵ Kurstedet var kendt som mødested for

³¹ Louis Bobé, *Efterladte Papirer*, vol. 4 inkluderer i alt 12 breve fra Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg fra året 1789, og brevet fra den 12. september er ikke iblandt dem.

³² Charlotte Schimmelmann til Ernst Schimmelmann ‘28 May 1790’. Et længere uddrag af dette brev er inkluderet i Louis Bobé, *Efterladte Papirer*, vol. 8.

³³ Charlotte Schimmelmann til Ernst Schimmelmann ‘28 May 1790’. De her præsenterede eksempler er emnet for min kommende artikel: Kristine Dyrman, ‘Political sociability at the Brahetrolleborg estate in Denmark 1789–90’, *Scandinavian Journal of History* (accepteret, udgives 2020).

³⁴ Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg, ‘Seclust ce lundi’ [1792].

³⁵ Bad Pyrmont var ét af Europas førende kursteder og tjente blandt andet som forbillede for indretningen af flere svenske kursteder. Se Elisabeth Mansén, *Et Paradis på Jorden: Om den svenska kurovorkulturen 1680–1880* (Stockholm: Atlantis, 2001), s. 72.

den europæiske elite, og Charlotte Schimmelmanns breve hjem til ægtemanden Ernst Schimmelmann fortæller om samtaler med flere europæiske regeringsmedlemmer og diplomater, herunder en undervisnings- og videnskabsminister fra Hannover. Charlotte Schimmelmann holdt sin mand orienteret om, hvad de andre landes repræsentanter mente om den danske politik, og hendes breve indikerer, at hun under den igangværende revolutionskrig i 1794 forsøgte at indsamle militærrapporter fra fremmede magter til sin mand hjemme i København.³⁶ Da den danske kronprins besøgte Bad Pyrmont i 1792, blev Charlotte Schimmelmann indbudt til at spise middag sammen med kronprinsen og hertuginde af Mecklenburg-Schwerin, som var søster til den engelske konge. Efter kronprinsens afrejse fra kurstedet, blev Charlotte Schimmelmann igen indbudt til frokost med hertuginde, og selvom hendes breve ikke nævner, hvad de to talte om, er hendes rolle som uformel diplomat, der indsamlede information, repræsenterede og skabte netværk på kurstedet, tydelig.³⁷ Ud af de 804 siders efterladte breve fra kuropholdene er seks breve skrevet fra Brahetrolleborg, men ingen fra selve kuropholdene, gengivet i uddragene i de *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds*.³⁸ Kronprinsens kurophold i Bad Pyrmont og Charlotte Schimmelmanns samtaler med medlemmer af den europæiske elite under dette og andre ophold på kurstedet er dermed ikke inkluderet i udgivelsen.

Det materiale, der er inkluderet i udgivelsen, handler dels om kendte, politiske begivenheder fra Charlotte Schimmelmanns samtid, dels om de forfattere, digtere og videnskabsmænd, som opnåede støtte til deres arbejde gennem deltagelsen i Charlotte Schimmelmanns selskabelighed. Indholdet i udgivelserne har derved sat sig spor i værker om periodens kulturhistorie og politiske historie, som jeg vil vende tilbage til. Charlotte Schimmelmanns selskabelighed er i den danske forskning be-

³⁶ Charlotte Schimmelmann til Ernst Schimmelmann 'ce 29' [Juli 1794] "Je n'aurais pas le rapport de Ruling sur eux, mais on m'a promis un raport officiel d'un Militaire d'ici – écrit pour le duc regnant de Mecl : – que tu aura [sic] la fois proch." Denne passage og analysen af Charlotte Schimmelmanns breve fra kuropholdene undersøges yderligere i en kommende artikel: Kristine Dyrmann, 'Spa diplomacy: Charlotte Schimmelmann at Bad Pyrmont, 1789–94', *International History Review*, tema om 'Gender and Diplomacy' (temaforslag accepteret).

³⁷ Se Kristine Dyrmann, 'Alléen i Pyrmont er et aristokratisk tableau: Charlotte Schimmelmanns møde med den europæiske elite i Bad Pyrmont 1789–1794', *Scandia – tidsskrift for historisk forskning*, 84,2 (2018), 10–36. Om kursteder som rum for elitens selskabelighed, se eksempelvis Elaine Chalus, 'Spaces for Elite Sociability in Fashionable Society: Brighton and Nice c. 1825–1835' i *Gendering Spaces in European Towns 1500–1914*, red. af Elaine Chalus og Marjo Kaartinen (London: Routledge 2019), s. 75–95. [Crossref](#)

³⁸ Louis Bobé skriver i forordet til bind 8 af de *Efterladte Papirer*: "Opholdet i Pyrmont 1794 [...] er der levnet et stort Antal breve fra." Ingen af brevene fra selve kuropholdene er dog udgivet i *Efterladte Papirer*, vol. 8.

skrevet som en samling af ”fremragende Personer” fra kunst, litteratur og viden- skab, som Louis Bobé skrev i begyndelsen af 1900-tallet, og med litteraturhistorike- ren Anne Scott Sørensens ord fra 2011, ”hun sørgede samtidig altid for at have en kreds af lærde og kunstnere samlet omkring sig for at gøre kunstneriske indslag som musiceren, oplæsning og dramatisering til selskabelighedens højdepunkt.” Dette svarer til Dena Goodmans fremstilling af salonen som et forum, hvor skel mellem fi- losoffer, kunstnere, adelige og storkøbmænd blev udviskede, som Antoine Lilti kriti- serede hende for at fremføre – for, som Lilti skriver, selve begrebet ”salon” blev ikke brugt i den betydning, vi i dag lægger i ordet, før efter år 1800.³⁹ Samtiden talte om ”cercle” eller ”société”, og det er disse ord, som bruges i Charlotte Schimmelmans egne breve. Læser vi den eksisterende danske forskning, får vi det indtryk, at hun holdt salon, at salonens selskabelighed netop antog denne form, og at samvær på tværs af sociale skel netop var selskabelighedens formål.⁴⁰

Værtindens egne breve viser imidlertid, at dette ikke altid var tilfældet. Selska- berne var ikke alle af samme karakter. Som Jennifer Mori fastslog i sin artikel om de britiske diplomathustruer i Paris fra 2015, krævede det politiske spil en vis fornemmelse for hvem, der kunne bringes sammen, og både hun og Chalus næv- ner afholdelsen af flere faste selskaber af forskellig størrelse som del af en politisk værtindes virke.⁴¹ Den danske finansministers hustru skelnede også mellem baller, teselskaber og middage med forskellige gæster, og særligt diplomatiet i Køben- havn krævede deres egen selskabelighed. ”Vi havde i går en diplomatisk, det vil sige aristokratisk, middag her...” skrev Charlotte Schimmelmann i 1792 til Louise Stolberg.⁴² Diplomatene forventede denne selskabelighed, som Charlotte Schim- melmann bemærkede en sensommer, da de fleste andre medlemmer af hoffet var taget tilbage til byen, hvor også diplomaterne boede om vinteren, mens hun var blevet på landstedet Sølyst.⁴³ ”Vi holder middag 2–3 gange om ugen”, fortalte hun

³⁹ Antoine Lilti, *The World of the Salons*, s. 223–227 om ’The Politicization of the Salons?’

⁴⁰ Anne Scott Sørensen, ’Den aristokratiske skønånd på Sølyst’, netartikel på *Nordic Women’s Literature* (udgivet 4. januar 2011): <https://nordicwomensliterature.net/da/2011/01/04/den-aristokratiske-skoenaand-paa-soelyst/>

⁴¹ Mori, ’How Women make Diplomacy’, s. 151, Chalus, ’Elite Women, Social Politics’, s. 687–688.

⁴² Landsarkivet for Fyn, Brahetrolleborg Godsarkiv: Breve vedr. Frederikke Louise Reventlow, pakke 29.26: Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg, bind 2 : ’ce 9’ [december 1792]: ”nous avions hier un diner tout diplomm : donc aristocra : ah que cela est ennuyeux !” Kun 3 breve fra 1792 – alle fra marts måned – er gengivet i de Efterladte Papirer. De her refererede resultater præsenteres og uddybes desuden i en artikel i min kommende ph.d.-afhandling: Kristine Dyrmann, ’Charlotte Schimmelmann’s diplomatic salon in Copenha- gen, 1789–1795’, manuskript.

⁴³ Landsarkivet for Fyn, Brahetrolleborg Godsarkiv: Breve vedr. Frederikke Louise Reventlow, pakke 29.26: Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg, bind 3 [herefter: Charlotte

en måned senere, og her var det underforstået, at middagene var for diplomatiet. Det var Ernst Schimmelmann, der ønskede middagene afholdt.⁴⁴

Diplomatmiddagene lader ikke til at have indebåret musikalske indslag, og klientellet kom heller ikke altid fra forskellige sociale lag – I årene fra den franske revolutions udbrud til afslutningen på den første koalitionskrig (1789–1795) modtog Charlotte Schimmelmann jævnlige det københavnske diplomati som gæster til te, og hun skrev om afholdelsen af flere af disse ”diners diplomatiques”, diplomatmiddage, da krigen var på sit højeste i 1794–95.

Her kunne værtinden bl.a. præsentere diplomaterne for nyheder fra revolutionskrigenes front i Holland, hvor hendes bror var udstationeret som dansk repræsentant. Broren havde mødt den franske revolutionshærs anfører, og ”hver detalje, jeg kunne give dem om Pichegru, gjorde glæde!” skrev Charlotte Schimmelmann, efter hun i foråret 1795 havde modtaget nyheder fra sin bror, hvorimod hun understregede, at diplomaterne ikke medbragte nyheder, da posten ikke var nået frem.⁴⁵ Charlotte Schimmelmanns brev antyder, at hun havde fået overleveret nyhederne med kurér – i kanten af det foregående brev er noteret, at hendes bror havde sendt to bude afsted, og Charlotte Schimmelmann bemærkede, at dén, der var nået frem, var den mindst intelligente, ”han ville hellere lade sig hakke i stykker end overlevere depecherne”.⁴⁶ Omtalen af Pichegru over middagsbordet er inkluderet i de *Efterladte Papirer*, men omstændighederne – bemærkningerne i margenen om kuréren – er ikke.⁴⁷ Dermed fremstår Charlotte Schimmelmann i udgivelsen som deltager i en samtale om dagens nyheder, frem for som en uformel diplomatisk aktør, der formidlede information fra den danske repræsentant i Haag til det internationale diplomati i København.

Ved at anvende den nye diplomatihistories spørgsmål om, hvordan andre aktører end den klassiske diplomat, herunder særligt kvindelige aktører, kunne samle information, skabe netværk eller, som Jennifer Mori har argumenteret for,

Schimmelmann til Louise Stolberg, dato]: ‘Seelust ce 9 8bre 94.’: ”le mauv: tems nous fait penser a la ville, Comme Ernst doit tant etre sur le gr: Chemin, les Chr: Rev: y sont deja, et les B: y entrent auj. – nous comptons mercredi proch: nous y etablir . le Corps deja est assés decontenancé.”

⁴⁴ Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg, ‘Coph: ce 28 9bre 94’. ”en general le Corps dipl: j’excepte Notre ancien ami Krudn :, tout ce Corps est pr : moi trop opaque, et j’en suis de loin la servante... [omtale af en anden diplomatfrue] mais nos soirées sont me[blækklat] employées – nous donnons 2 à 3 fois par semaine des dinners Ernst prefere cela.”

⁴⁵ Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg ‘Coph: ce 6 mars 95’.

⁴⁶ Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg ‘ce 28’ [februar 1795]: ”celui qui est arrivé dit mon fr : der komt durch sein dumheit fort, il est arrivé”.

⁴⁷ Louis Bobé, *Efterladte Papirer*, vol. 4, ‘ce 7 mars 1795’, s. 158. Brevet er her skåret ned, så kun ni linjer om samtalen over middagen er tilbage, og brevet fra den foregående dag er ikke inkluderet.

afholde selskaber for hovedstadens *beau monde* – og ved at undersøge arkivmaterialet fra Charlotte Schimmelmans, Sybille Reventlows og Louise Stolbergs hånd i ubeskåret form får vi øje på kvinderne som aktører i reformkredsens politiske projekt.⁴⁸ Vi ser, at kvinderne ikke blot var skønlånder og mæcener for kunstnere og forfattere i deres samtid, men også deltog i diskussioner af skolereformerne på Brahetrolleborg, repræsenterede kredsens projekt i herregårdens, kurstedets og hovedstadens selskabelighed og greb ind, når reformprojektet mødte modgang. De indsamlede og overleverede information om udenrigspolitiske forhold til kredsens ministre og det udenlandske diplomati i København. Læsningen af originalkorrespondancen i sin fulde længde giver dermed et andet billede af reformkredsens kvinder end den fremstilling, vi finder i de uddrag, historikeren Louis Bobé publicerede i begyndelsen af 1900-tallet, eller måske særligt i de introduktioner til og artikler om kildematerialet, som udgik fra Bobés hånd. For at forstå den historiske kontekst og udgiverens tilgang til materialet, skal vi derfor se nærmere på Louis Bobé og den samtid, han virkede i.

Louis Bobés udgivelse og kontrakten med grev Reventlow

Da Louis Theodor Alfred Bobé i april 1893 skrev under på, at han de følgende år ville udgive fire bind af *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds*, fordelt på ét bind hvert år, ser det ikke umiddelbart ud til at have været planen, at Charlotte Schimmelmans, Louise Stolbergs og Sybille Reventlows breve skulle komme til at fylde mest i serien. Kontraktens anden del, som specificerede indholdet af bøgerne, angav at ét ud af fire bind skulle indeholde breve fra kvinderne i kredsen.

”Lensgreve, Hofjægermester C.E. Reventlow”, som betalte Bobé 4000 Kroner for udgivelsen – eller et tusinde kroner for hvert bind – ønskede en fremstilling ”omhandlende en Periode i den Reventlowske Families Historie”, da C.D.F. Reventlow som statsminister og hans bror som medlem af Den lille Landbokommission virkede for ”Bondesagen og Skolen”.⁴⁹ Louis Bobé, som blev ansat til at forestå udgivelsen af brevene, havde udgivet flere historiske artikler, og i 1890 var han kommet i kontakt med lensgreve Christian Einar på Brahetrolleborg. Anledningen havde været, at Bobé ønskede at skrive en biografi om Jens Baggesen, én af romantikkens mest berømte danske digtere.⁵⁰ Nu udmøntede samarbejdet

⁴⁸ Jennifer Mori, ‘How Women make Diplomacy’, s. 140, 153.

⁴⁹ København den 25. april 1893, NKS 2531 folio, KB København.

⁵⁰ Thelma Jexlev og Bjørn Kornerup, ‘Louis Bobé’ i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., 16 bind, red. af Svend Cedergreen Bech (København: Gyldendal, 1979–84). Hentet 10. oktober 2018 fra <http://denstoredanske.dk/>

sig i udgivelsen af de Reventlowske Papirer, som primært skulle belyse brødrene Reventlow, men også indeholde et bind om digteren Jens Baggesen og Reventlowkredsen. I alt fire bind ”à 250 til 300 sider”.⁵¹

Brevsamlingen, som Louis Bobé havde fået til opgave at udgive, viste sig at vokse i omfang undervejs. Allerede i 1891 havde Louis Bobé fundet Louise Stolbergs brevsamling på herregården Pederstrups loft. Man kan kun gisne om, hvorfor han valgte at lade denne samling udgøre størstedelen af udgivelsen – måske skyldtes det omfanget, måske skyldtes det, at indholdet i Sybille Reventlows og Charlotte Schimmelmans breve til Louise Stolberg viste sig mere interessant end forventet?

Louis Bobés indsamling fortsatte, og udgivelsesprojektet kom derfor til at strække sig over en længere årrække. Ved afslutningen af projektet i 1931 udgjorde bogserien 10 bind. Charlotte Schimmelmans, Louise Stolbergs og Sybille Reventlows breve optog tilsammen over halvdelen af siderne. Louis Bobé havde været nødt til at begrænse sig til at udgive uddrag af kvindernes breve, skrev han, og her havde han bestræbt sig på ”at udvælge den Del af Stoffet, der har Krav paa mere almen Interesse....Det har, baade af Hensyn til den begrænsede Plads og til Læsernes Taalmodighed været nødvendigt at bortskjære talløse Meddelelser om ganske betydningsløse Enkeltheder i Brevskriverens huslige Liv.”⁵² Det var kortere uddrag, der blev udvalgt til udgivelsen – Bobé noterede selv, at Charlotte Schimmelman sjældent skrev under otte sider lange breve.⁵³

Det, der havde krav på almen interesse, var oplysninger om statsmændene, som nævnt i den oprindelige kontrakt fra 1893 og digteren Jens Baggesen. Hensigten med at udgive Charlotte Schimmelmans, Sybille Reventlows, Louise Stolbergs og Frederikke Reventlows breve var at belyse deres ægtemænds ”uegennyttige Indsats” for landbo- og skolereformerne i slutningen af 1700-tallet. Louis Bobé valgte hermed, sammen med Christian B. Reventlow, de kilder, eftertidens historikere skulle komme til at benytte sig af.

Det tyske miljø i København, den tysksprogede kulturelle indflydelse, litteraturen og salonværtinden Frederikke Brun havde Bobés interesse, og hans udgangspunkt for at udgive Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds havde været at belyse digteren Jens Baggesens liv og tilblivelsen af hans digte, som blev finansieret af den Reventlow-Schimmelman-Stolbergske kreds. Bobé var særligt interesseret i Baggesen og den Reventlowsk familiekreds’ forbindelser

⁵¹ København den 25. april 1893. NKS 2531 folio, KB København.

⁵² Bobé, *Efterladte Papirer*, vol. 5, ‘Fortale’ s. V

⁵³ Hertugens og kronprinsens besøg på Brahetrolleborg er gengivet i Bobé, *Efterladte Papirer*, vol. 9, s. 57–63. Charlotte Schimmelman om brevet fra Sybille Reventlow: Landsarkivet for Fyn, Brahetrolleborg Godsarkiv: Breve vedr. Frederikke Louise Reventlow, pakke 29.26: bind 2: Charlotte Schimmelman til Louise Stolberg, ce 12 [septembre 1789].

til både dansk og tysk litteratur og kulturliv, idet kredsen støttede både den tyske digter Friedrich Schiller og danske Jens Baggesen og Adam Oehlenschläger. Dette ærinde blev fremlagt i en artikel fra 1892 om "Grevinde Louise Stolberg": "Den store Literaturperiode i Tyskland i Slutningen af forrige Aarhundrede har faaet en eiendommelig Tilløkkelse ved den Skare af kvindelige Skjønaander, der snart som Geniets stolte Skytsgudinder, snart som dets beskedne Præstinder kredse omkring Datidens store Digtere" lyder artiklens åbning.⁵⁴ Artiklen nævnte tre af den slags kvindelige skønånder – Charlotte Schimmelmann, Frederikke Brun og Louise Stolberg. To af dem var med i *Efterladte Papirer*, den tredje fik en doktordisputats, idet Bobé i 1910 indleverede afhandlingen *Frederikke Brun født Müntner og hendes kreds hjemme og ude*.

Rollerne grundlægges

Da Louis Bobé i 1895 udgav det første bind af de *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds* var de personer, hvis breve blev fremlagt, allerede kendte i offentligheden. Rigsarkivaren Edvard Holm havde i 1888 udgivet *Kampen om Landboreformerne i Danmark i slutningen af 18. Aarhundrede*, et festskrift i anledning af "Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling", som faldt samtidig med 100-året for stavnsbåndets ophævelse. Heri nævnes reformkredsens kvindelige medlemmer kort som en del af debatten om landboreformerne: "Tonen i visse aristokratiske Familier, for saavidt Bernstorff og Reventlow eller deres Damer havde Indflydelse derpaa, sluttede sig godt hertil. Man kan ikke vurdere den Støtte højt nok, der fra disse Sider gaves Landbosagen."⁵⁵ – og debatterne i tidens litterære kredse kobles til den politiske debat om landboreformerne: "Det største Sving, der under Indflydelse af Tidens aandelige Bevægelser kom i Samtaler og Interesser i Kjøbenhavn, skyldtes, hvad der laa i Sagen [landboreformerne, min tilføjelse] selv, overvejende de litterære Kredse. Baade Digtere og videnskabelig dannede Mænd vare her toneangivende".⁵⁶

Flere af de digtere og videnskabsmænd, som Holm nævner i omtalen af samtidens litterære strømninger, modtog støtte fra reformkredsen. De deltog i kredsens selskabelighed eller skrev i månedsskriftet *Minerva*, der af Edvard Holm omtales som organ for den bondevenlige bevægelse.⁵⁷ Litteratur, politik og det selskabs-

⁵⁴ Louis Bobé, 'Grevinde Louise Stolberg. En studie efter utrykte Breve,' *Museum* 1892, s. 348–372.

⁵⁵ Edvard Holm, *Kampen om Landboreformerne i slutningen af det 18. århundrede*, (København: G.E.C. Gads Forlag, 1888), s. 156.

⁵⁶ Holm, *Kampen om Landboreformerne*, s. 160.

⁵⁷ Holm, *Kampen om Landboreformerne*, s. 163.

liv, hvori samtalerne foregik og de litterære, politiske og videnskabelige kredse mødtes, sættes hermed i forbindelse med hinanden, og reformkredsens ”Damer” beskrives som kvinder med indflydelse på meningsdannelsen i de aristokratiske familier, der deltog ved hoffet og i det politiske liv. Det københavnske klubliv og selskabsliv nævnes som toneangivende for debatten, ligesom Holm citerer to af Jens Baggesens digte og en kantate af Thomas Thaarup, der alle omhandler bondesagen. Politik og kulturliv forstås som sammenvævede sfærer, og Jens Baggesens tilknytning til reformkredsen – og kredsens kvindelige medlemmer, der tilskyndede deres ægtemænd til at finansiere digterne – ses her i et politisk lys. Holms udgangspunkt var, at selskabeligheden i det Schimmelmansske Palæ også var en del af samtidens politiske liv, en kobling, der hang sammen med, at den politiske historie var anledningen til at beskrive samtidens selskabsliv og Schimmelmanparrets mæcenvirksomhed.

For Louis Bobé var litteraturhistorien indgangen til at beskæftige sig med reformkredsens virke. I sin første artikel om reformkredsens medlemmer, ”Ernst og Charlotte Schimmelmänn. Bidrag til deres Karakteristik”, skrevet i 1891 – det vil sige før kontraktens indgåelse, men efter at Bobé havde etableret kontakt med grev Reventlow på Brahetrolleborg – omtaler Louis Bobé den ene af sine hovedpersoner, Ernst Schimmelmänn, som ”Videnskabens og Digtekunstens Ven og Beskytter, Baggesens og Oehlenschlägers Velynder”. Charlotte Schimmelmänn beskrives som en lærd kvinde, der skrev på tre verdenssprog – fransk, tysk og engelsk – og desuden læste italiensk.⁵⁸ Bobés artikel roser Schimmelmanparrets støtte til Jens Baggesen og citerer et digt af Adam Oehlenschläger, som afslutning. I Bobés fremstilling bliver grundfortællingen om Charlotte Schimmelmänn som salonværtinde for første gang skabt:

I deres Hjem, som Charlotte forstod at give en eiendommelig tiltalende blanding af Pragt og Hygge, samledes Alt, hvad Nationen den Gang eiede af fremragende Personligheder i Videnskabens, Kunstens og Literaturens Verden [...] I Modsætning til Geheimeraadinde Desmercières Salon, hvor kun Hoffets og Diplomatiets Herrer og Damer udfoldede deres luxuriøse Toiletter, og hvor aandløse og frivole Causeurer angav Tonen, aabnedes deres Kreds ogsaa for Andre end dem, der ifølge Fødsel, Rigdom og Titler kunde have Adgang dertil.⁵⁹

Louis Bobé omtaler samtidens kritik af Charlotte Schimmelmänn, idet han gengiver et citat fra Johann Georg Rist, én af Ernst Schimmelmännns sekretærer, der skulle have beskrevet grevinden med ordene ”Bevægelig i høieste Grad, men syge-

⁵⁸ Louis Bobé, ‘Ernst og Charlotte Schimmelmänn. Bidrag til deres Karakteristik’, Særtryk af *Museum* 1891, s. 81–82.

⁵⁹ Bobé, ‘Ernst og Charlotte Schimmelmänn’, s. 79.

lig og pirrelig, ikke uden en vis stærk Dosis kvindelig-grevelig Personlighed, var hele hendes indre Liv.” Bobé tilføjer, at hun ifølge digteren Schiller, som også modtog økonomisk støtte fra Schimmelmänn-parret, var ”liberal i sin Sentimentalitet” – men, slutter han, hun var fortsat ”den store tyske Digters Aandsveninde.”⁶⁰

Mens Edvard Holm allerede inden Bobés udgivelse af Charlotte Schimmelmänn og Sybille Reventlows breve havde skrevet om landboreformerne og reformkredsen, udgav en efterkommer af familien Reventlow i 1902–3 en række breve fra en anden kvinde i kredsen – Frederikke Reventlow. Christian B. Reventlows værk *En dansk Statsmands Hjem omkring Aar 1800* indeholdt ligesom Bobés *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiiekreds* uddrag af breve fra reformkredsens medlemmer, men i denne udgivelse var uddragene oversat til dansk. I både Reventlows og Bobés kildeudgivelser var kvindernes breve interessante, fordi deres korrespondance fortalte om statsmændene i deres familiekreds. Louise Stolberg, der modtog korrespondancen, blev dog i både Bobés artikel og i kildeudgivelsen fremhævet som en lærd kvinde, der korresponderede med Goethe i Weimar, endvidere som dén, der havde samlet brevmateriale fra de andre kvinder i kredsen, og som samtalepartner for Ludvig og Christian Ditlev Reventlow. Først og fremmest skulle brevene gennem udgivelserne tjene som moralske forbilleder for samtidens læsere. Som udgiveren af Frederikke Reventlows breve, Christian B. Reventlow, skrev i *En dansk Statsmands Hjem omkring Aar 1800*, om gruppen af kvinder, at: ”I den Kamp, der er Banebryderes sædvanlige Lod, og som stundom naar ind paa de bonede Gulve i Hoffets Nærhed, yde de ved deres Aand og Ynde og deres personlige Uangribelighed Husbonden Bistand og Værn.”⁶¹ Hustruernes støtte til ægtemændene bestod i at opretholde en høj moral.

Med Holms, Bobés og Christian B. Reventlows udgivelser fra det sene 1800-tal og tidlige 1900-tal var kvinderne i reformkredsen etableret som aktører i historien. I Holms fortælling var kultur og politik sammenkoblede størrelser, og reformkredsens ”Damer” blev set som toneangivende deltagere i det selskabsliv, hvori både politik og kultur blev formet. I Christian B. Reventlows udgivelse var Louise Stolberg, Sybille Reventlow, Frederikke Reventlow og Charlotte Schimmelmänn derimod først og fremmest interessante som brevskrivere og forbilledlige hustruer. Bobés udgivelser om Charlotte Schimmelmänn skabte en fortælling om Charlotte Schimmelmänn som salonværtinde i litterær forstand, og hans interesse for reformkredsens kvinder som velgørere for forfattere og digtere styrkede forbindelsen til salonbegrebets litterære side.

Med rækken af udgivelser fra det sene 1800-tal og tidlige 1900-tal var fortællingen om reformkredsens kvindelige medlemmer som velgørere og korrespon-

⁶⁰ Bobé, ‘Ernst og Charlotte Schimmelmänn’, s. 88.

⁶¹ Chr. B. Reventlow, *En dansk Statsmands Hjem*, forord.

denter med forfattere og kunstnere grundlagt: Den blide hustru Sybille Reventlow, den skarpe salonværtinde Charlotte Schimmelmann, den litterært interesserede Louise Stolberg og den ømme moder Frederikke Reventlow var både hver for sig og som samlet kreds etableret som aktører – personer med handlekraft til at medvirke i udformningen af historien – men kvindernes handling bestod først og fremmest i at være moralsk forbilledlige hustruer til landboreformernes statsmænd og velgørere for kunstnere i litteraturhistorien. Det litterære fokus i Louis Bobés udgivelser, og hans beskæring af brevmaterialet i de *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds*, blev i samtidens historieskrivning til eksempler på ”ægte Kvindelighed”.⁶²

Salonværtinden i litteratur- og kulturhistorien

Charlotte Schimmelmann står i centrum af udgivelsen *Nordisk Salonkultur: Et studie i nordiske skønånder og salommiljøer 1780–1850* fra 1998.⁶³ Antologien er redigeret af litteraturhistorikeren Anne Scott Sørensen, og bogen indeholder bidrag fra litteraturhistorie, musikhistorie, idéhistorie, historie, *kvinnovetenskap* og sprogvidenskab. Tre af bogens seks danske kapitler handler om Charlotte Schimmelmann. De er samtidig skrevet af henholdsvis bogens redaktør, Anne Scott Sørensen, og musikhistorikeren Lisbeth Ahlgren Jensen: ”Min Laterna Magica – om Charlotte Schimmelmann og Sølyst”, ”Den nordiske kreds – en dansk-tysk aristokratisk salonkultur”, og ”Musiklivet i Charlotte Schimmelmanns og Friederike Bruns saloner”. Karen Klitgaard Povlsen, der også i senere værker har arbejdet med først og fremmest Friederike Bruns salon, har bidraget med flere indledende teoretiske kapitler. Med dette værk slås Charlotte Schimmelmanns rolle i litteraturhistorien fast for den nutidige læser, og som det fremgår af kapitlernes overskrifter, uddybes Charlotte Schimmelmanns virke grundigt. Fokus er dog fortsat på den litterære side af salonen – og det kildemateriale, der ligger til grund for arbejdet, er Louis Bobés kildeudgivelse.

Den kvindelige værtindes rolle som ”skønånd” er det første kriterium i den definition af salonen, der præsenteres i værket: ”Salonværtinden var ansvarlig for salonen, hun definerede samtaleemnerne [...]. Salonværtindens kunst bestod i at få alle til at føle sig fri for tvang, samtidig med at hun gennemførte sin plan for aftenen.”⁶⁴ Denne opfattelse af en sofistikeret, æstetisk samtale, anført af den

⁶² Bobé, *Efterladte Papirer*, vol. 1, s. XI.

⁶³ Anne Scott Sørensen (red.), *Nordisk Salonkultur: Et studie i nordiske skønånder og salommiljøer 1780–1850* (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 1998).

⁶⁴ Klitgaard Povlsen, ’Den litterære salons historie og genrer’ i *Nordisk Salonkultur*, red. af Scott Sørensen, s. 17–37 (s. 20).

kvindelige skønånd, kædes sammen med filosoffen Immanuel Kants tanker om *Geselligkeit*, selskabelighed, og god smag.⁶⁵ Salonen drejer sig om smagsdannelse og æstetik, om kunst og ånd, og dette foregår i et rum, hvor den mandlige kunstner skaber den gode smag, mens kvinden værdsætter den. Endnu en gang opfattes kultur og politik som adskilte størrelser, og værtindens rolle er æstetisk frem for politisk.

I *Nordisk Salonkultur* nævnes de samtidige kilders opdeling i forskellige typer selskaber, men forfatterne vælger at se Charlotte Schimmelmans deltagelse i og afholdelsen af teselskaber, baller og soirées under ét, som salonkultur: "Fælles er, at de signalerer samværsformer, der på én gang er intime og orienterede mod en ny kulturel offentlighed". Her henvises til Louis Bobés kildeudgivelse – og med formuleringen om den nye, kulturelle offentlighed til Jürgen Habermas' *Strukturwandel der Öffentlichkeit* fra 1962. Som nævnt i indledningen til denne artikel, var salonerne i Habermas' forståelse rum for politisk diskussion og meningsdannelse, og samtidig er Habermas' model senere blevet kritiseret for at overse kontinuiteten i den aristokratiske selskabelighed.⁶⁶ Den politiske side af salonbegrebet træder i baggrunden i *Nordisk Salonkultur*, hvor fokus forbliver Charlotte Schimmelmans rolle som velynder for kunstnere som Jens Baggesen og Adam Oehlenschläger. Med sammensmeltningen af flere typer selskabelighed til ét forløb mistes blikket for den politiske værtindes tilrettelæggelse af selskaber og middage som vi så i denne artikels indledende eksempler – og dermed også værtindens tilrettelæggelse af, hvilke informationer, hun delte med hvilke gæster i sit netværk.

Nordisk Salonkultur er ikke det eneste værk, som siden 1990'erne har inddraget Charlotte Schimmelmans salon. Selskabeligheden og mæcenvirksomheden er også behandlet i den bredere historieskrivning, som vi ser det i Jens Engbergs trebindsværk om *Magten og Kulturen: Dansk Kulturpolitik 1750–1900* fra 2005. Charlotte Schimmelmans virke bliver her kategoriseret som kulturpolitik, og der bygges, ligesom i *Nordisk Salonkultur*, på Bobés kildeudgivelser. Den tætte forbindelse mellem Charlotte Schimmelmans selskabelighed og udmøntningen af landets kulturpolitik i form af støtte til kunstnere belyses i et eget kapitel om den schimmelmanske salon. Her danner Charlotte Schimmelmans selskaber rammen om Ernst Schimmelmans samvær med forretningsforbindelser, og kunstnerne, der støttes, afspejler tråden i hans politiske virke.⁶⁷

⁶⁵ Klitgaard Povlsen, 'Den litterære salons historie', s. 19.

⁶⁶ I Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, s. 33–34, 36, 39 beskrives løbende, hvordan salonerne i Frankrig danner overgangen fra adelige selskaber og litterær kritik til en egentlig politisk og offentlig diskussion i løbet af det 18. århundrede.

⁶⁷ Jens Engberg, *Magten og Kulturen: Under Enevælden, Dansk Kulturpolitik 1750–1900*, 3 bind (København: Gad, 2005), vol. 1, s. 306.

Denne fremstilling af en aristokratisk salon falder i tråd med landbohistorikeren Claus Bjørns skildring i sin biografi om C.D.F. Reventlow fra 1992, idet Charlotte Schimmelmans "aristokratiske tilværelsesform" i Reventlow-biografien fremstilles som en modsætning til Reventlowernes borgerlighed.⁶⁸ På samme vis lægger Engberg vægt på modsætningen mellem den aristokratiske Charlotte Schimmelman og borgerskabet. Charlotte Schimmelman var "ikke uden en vis dosis kvindelig og grevelig personlighed", som Engberg skriver, med brug af et citat fra Schimmelman-parrets privatsekretær, Johann Georg Rists erindringer, som Bobé også trak frem i en artikel fra 1891.⁶⁹ I dette lys afspejler Charlotte og Ernst Schimmelmans støtte til digteren Adam Oehlenschläger, at Oehlenschläger var kritisk overfor borgerskabet og derfor måtte støttes af aristokraterne, Schimmelmans.⁷⁰ Endnu en gang er det den velgørende virksomhed over for forfattere og kunstnere, der fremhæves som Charlotte Schimmelmans og kredsens kvinders virke, mens deres interesse for ægtemændenes reformprojekt, videnskab og politik, først og fremmest beskrives som et spørgsmål om dansk- eller tysksproget, borgerlig eller aristokratisk kulturpolitik.

Nyere danske fremstillinger af Charlotte Schimmelmans salon og reformkredsens virke har inkluderet den kvindelige salonværtinde i skildringen af 1780'ernes og 1790'ernes danmarkshistorie. Fremstillingerne har været præget af idéen om den borgerlige offentlighed, om en modsætning mellem dansk og tysk kulturliv, borgerligt og aristokratisk. I denne forståelse hører kulturpolitik og storpolitik til i adskilte sfærer: Mens den kvindelige salonværtinde kan spille en rolle i den kulturelle sfære, når det handler om at støtte en aristokratisk sindet, men dog dansksproget forfatter, hører den bredere politiske diskussion – om samtidens landboreformer, skolereformer og udenrigspolitikken under de igangværende revolutionskrige – fortsat til uden for salonen og den kvindelige aktørs rækkevidde.

Dansk Kvindebiografisk Leksikon

Med *Nordisk Salonkultur* og *Magten og Kulturen* blev Charlotte Schimmelmans rolle i danmarkshistorien, som salonværtinde og mæcen for Guldalderens kunstnere

⁶⁸ Claus Bjørn, *Den gode Sag – en biografi om C.D.F. Reventlow* (København: Gyldendal, 1992), s. 111.

⁶⁹ "Hele hendes liv var bevægeligt i højeste grad, men sygeligt, pirreligt, og ikke uden en vis dosis kvindelig og grevelig personlighed," citeret i Engberg, *Magten og Kulturen*, vol. 1, s. 311. Citatet er taget fra Schimmelmans sekretær, Johann Georg Rists erindringer, med henvisning til Louis Bobé, *Efterladte Papirer*, vol. 5, s. CIII.

⁷⁰ Engberg, *Magten og Kulturen*, vol. 1, s. 319–320.

og tænkere slået fast for den nutidige læser. Da *Dansk Kvindebiografisk Leksikon* udkom i 1999–2000, var Charlotte Schimmelmans, Louise Stolbergs og Frederikke Reventlows navne at finde blandt de 1900 artikler om ”betydningsfulde kvinder”, portrætteret af henholdsvis Anne Scott Sørensen for den førstes vedkommende, og Claus Bjørn for de to sidstes.⁷¹ Sybille Reventlow blev ikke inkluderet i opslagsværket. Kvinderne havde fået deres plads i danmarkshistorien – men endnu en gang vægtes deres roller som mæcener.

I leksikonopslaget om Charlotte Schimmelmans omtales hun som ”skønånd”, og det nævnes, at ”hendes egentlige engagement lå i den æstetiske opdragelse”, det vil sige dannelsen af kroppen, sanserne og følelserne både i salonen og hos plejedøtrene Louise og Josephine. Idéen om salonen som en blandet selskabelighed med litterært hovedfokus gentages: ”Her diskuteredes politiske, filosofiske og litterære strømninger fra Oplysningstiden og Den Franske Revolution til følsomhedens epoke og den tidlige, tyske romantik; [...] her udfoldedes en levende kunstnerisk interesse og mæcenvirksomhed med litteraturen og musikken i centrum.” Denne beskrivelse falder i tråd med Scott Sørensens fokus på litteratur og musik i hovedværket *Nordisk Salonkultur*. Artiklen nævner forbindelsen til Ernst Schimmelmans stilling i regeringen, men indtrykket bliver, at salonens hovedvægt var filosofi, kunst og musik.

I forhold til *Nordisk Salonkultur* er blikket for Charlotte Schimmelmans virke her mere nuanceret, idet både hendes interesse for de schimmelmanske skoler og slavehandelsforbuddet af 1792 nævnes i leksikonartiklen, men fremstillingen vægter fortsat den litterære side af salonen, og der henvises til *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekrede*. Bobés beskæring og vægtning af kildematerialet præger endnu en gang fremstillingen af Charlotte Schimmelmans selskabelighed.

Saloner, selskabelighed og kvindelige aktører i historien

Udgivelsen af Charlotte Schimmelmans, Sybille Reventlows, Frederikke Reventlows og Louise Stolbergs breve i årene 1895–1931 har skabt en fortælling om kvinderne som aktører i danmarkshistorien. Det været mit argument, at udgiveren Louis Bobés interesse og udvælgelse af kildemateriale har formet efterfølgende udgivers fokus på de kvindelige medlemmer af reformkredsens litterære engagement. Louis Bobés første interesse i materialet var et ønske om at undersøge digteren Jens Baggesens forbindelse til kredsen. Bobés deraf følgende udvælgelse af, hvilket brevmateriale, der skulle udgives i de 10 bind af *Efterladte Papirer fra*

⁷¹ *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, red. af Jytte Larsen, 4 bind (København: Rosinante, 2000–2001), kan konsulteres online på www.kvinfo.dk/side/170.

den Reventlowske Familiekreds, samt ikke mindst udgiverens dansksprogede introduktioner til kildeudgivelsen, hvis kildeuddrag er gengivet på tysk og fransk, har dannet skole for efterfølgende beskrivelser af Charlotte Schimmelmans, Sybille Reventlow og Louise Stolberg. Reformkredsens politiske projekt, landbo- og skolereformerne, som i høj grad har dannet eftertidens syn på de mandlige medlemmer af kredsen, er dermed blevet nedtonet, og kvindernes plads i krydsfeltet mellem den politiske historie og kulturhistorien er mindre velbeskrevet end deres litteraturhistoriske virke.

Salonbegrebet er imidlertid bredere end det litterære. Selskabeligheden i det Schimmelmanske Palæ inkluderede flere forskellige grupper af gæster, og der var tale om forskellige typer af selskaber. For at nuancere billedet af, hvad begrebet *salon* dækker over, har jeg derfor indledt artiklen med at skitsere, hvordan spørgsmålet om den kvindelige salonværtindes politiske agens er en del af den internationale forskningsdiskussion om de parisiske saloner og af den ny diplomatihistorie.⁷² Særligt den franske historiker Antoine Lilti har argumenteret for, at 1700-tallets parisiske saloner skal ses som en fortsættelse af en aristokratisk selskabelighed, som både går længere tilbage end 1700-tallet og fortsatte også efter revolutionen i 1789. Flere internationale diplomatihistorikere har understreget, at diplomati, selskabelighed og saloner gik hånd i hånd i 1800- og 1900-tallets europæiske hovedstæder, idet udstationerede diplomater og ministre forventedes at være gift med en hustru, som kunne repræsentere og holde selskab. Diplomatihistorikeren Jennifer Mori kobler, ligesom Lilti gør det med salonerne, denne selskabelighed til 1700-tallets aristokratiske *social politics*, politisk selskabelighed.

Den nye diplomatihistorie og de senere årtiers forskning i køn og tidligmoderne politisk kultur interesserer sig for den praksis, som foregår mellem officielle beslutninger og aktiviteter uden for officielle rum. Ud fra denne interesse giver kvindernes breve om den uformelle selskabelighed et helt unikt indblik i, hvordan tidligmoderne politik foregik, i hvilke rum, den blev skabt, de sociale relationer, den indebar, og hvem dens aktører var.

Gennem Sybille Reventlows og Charlotte Schimmelmans breve om selskabeligheden på Brahetrolleborg får vi et indblik i forhandlinger om sammensætningen af den lille Skolekommission og et forsøg på at modvirke en klage fra Brahetrolleborgs bønder. Charlotte Schimmelmans breve fra jævnlige kurophold i Bad Pyrmont fortæller om hendes samtaler med europæiske kongelige, ministre og

⁷² Om agens som centralt element mikrohistorie og ny kulturhistorie, se eksempelvis Sigurdur Gylfi Magnusson og Istvan M. Szijarto, *What is Microhistory? Theory and Practice*, (London: Routledge, 2013), s. 67–69, 74–75. [Crossref](#) Om ny diplomatihistorie og salonkultur, se tidligere nævnte værker: Sluga, 'Women, Diplomacy and International Politics'; Lilti, *The World of the Salons*, s. 211–220.

diplomater, om indsamling af information og skabelse af netværk. Hendes breve om selskabeligheden i København viser, at selskabeligheden indebar en differentieret selskabelighed, som både involverede baller og koncerter for medlemmer af hoffet og diplomatmiddage, hvor Charlotte Schimmelmänn kunne dele information om den franske hærs ledere, overleveret fra hendes bror i Holland, med diplomatcorpset i København.

Fleere af de eksempler, der nævnes her, er ikke inkluderet i udgivelsen af de *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekrede*. Jeg har sandsynliggjort, at Louis Bobés valg af hvilket kildemateriale, der skulle udgives først og fremmest udsprang af en interesse for litteratur og for kredeens mandlige medlemmer som politiske aktører. Kildeudgivelsens uddrag er dermed også et produkt af den tid, de blev udgivet i. I mere nutidige værker om reformkrede og om Charlotte Schimmelmänn som salonværtinde fremhæves hendes selskabelighed og optræden som mæcen og politisk aktør som et "fristed", et exceptionelt rum.⁷³ Læser vi Charlotte Schimmelmännns breve i deres fulde længde og ser dem i en kontekst, som også var politisk, kan vi få et større indblik i denne kvindelige aktørs plads i historien – og i sammenfletningen af politiske, diplomatiske, litterære og kulturelle forbindelser i 1780'ernes og 1790'ernes københavnske offentlighed.⁷⁴

KRISTINE DYRMANN (f. 1988) er ph.d.-studerende ved Institut for Kultur og Samfund, afdelingen for Historie, Aarhus Universitet. Hendes afhandling omhandler politisk selskabelighed i 1780'ernes og 1790'ernes Danmark, set gennem korrespondancen mellem reformkredeens kvinder – Charlotte Schimmelmänn (1757–1816), Sybille Reventlow (1753–1828), Frederikke Reventlow (1747–1822) og Louise Stolberg (1746–1824). E-mail: kristine@dyrmann.com.

⁷³ Maria Helleberg, *Vilde Kvinder, Milde Kvinder – 12 kvindeliv fra Guldalderen*, 2. udg. (København: Samlerens, 2006), s. 168, bagsideomtale.

⁷⁴ Dette er fokus for min ph.d.-afhandling, der indleveres Aarhus Universitet, 2020. Afhandlingen indeholder denne samt de ovenfor refererede artikler: 'Political sociability at the Brahetrolleborg estate' og 'Charlotte Schimmelmänn's diplomatic salon'.